

ELM VƏ CƏMİYYƏT ARASINDA KÖRPÜ: KİTABXANALARIN İNFORMASIYA ƏSRİNDƏ ROLU

Zərxanım Həbil qızı Məmmədova

*AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxana,
Kitabxana resurslarının rəqəmsallaşdırılması və
idarə edilməsi şöbəsinin baş mütəxəssisi
Yasamal rayonu, Hüseyn Cavid pros.129
zerxanim1406@gmail.com*

Açar sözlər: *kitabxana, informasiya cəmiyyəti, elm və cəmiyyət, rəqəmsallaşma, informasiya savadlılığı*

Ключевые слова: *библиотека, информационное общество, наука и общество, цифровизация, информационная грамотность*

Keywords: *library, information society, science and society, digitalization, information literacy*

Xülasə: İnformasiya əsrində kitabxanalar artıq məlumatların saxlandığı passiv məkanlar olmaqdan çıxmış, əksinə, cəmiyyətin elmə və bilik resurslarına çıxışını təmin edən strateji və dinamik mərkəzlərə çevrilmişdir. Rəqəmsal texnologiyaların integrasiyası nəticəsində kitabxanalar yalnız fiziki kitab fondları ilə deyil, həm də onlayn məlumat bazaları, açıq elmi platformalar və rəqəmsal arxivlərlə zənginləşdirilmiş bilik mərkəzləri kimi fəaliyyət göstərirlər. Bu transformasiya kitabxanaların funksiyalarını daha da genişləndirmiş, onları informasiya savadlılığının artırılması, elmi tədqiqatların ictimailəşdirilməsi və biliklərin demokratik paylaşımı baxımından mühüm vasitəçilərə çevirmişdir. Bu məqalədə müasir kitabxanaların informasiya əsrindəki yeni funksiyaları və dəyişən rolu təhlil olunur. Eyni zamanda onların texnoloji yeniliklərə uyğun transformasiyası, cəmiyyətin elmi potensialına töhfəsi və elm-cəmiyyət münasibətlərindəki mövqeyi nəzərdən keçirilir.

Резюме: В информационную эпоху библиотеки перестали быть просто пассивными пространствами для хранения информации, а вместо этого стали стратегическими и динамичными центрами, которые предоставляют обществу доступ к научным и информационным ресурсам. В результате интеграции цифровых технологий библиотеки функционируют как центры знаний, обогащенные не только физическими собраниями книг, но и онлайн-базами данных, открытыми научными платформами и цифровыми архивами. Эта трансформация еще больше расширила функции библиотек, превратив их в важных посредников в деле повышения информационной грамотности, популяризации научных исследований и демократического обмена знаниями. В статье анализируются новые функции и меняющаяся роль современных библиотек в информационную эпоху. При этом рассматривается их трансформация в соответствии с технологическими инновациями, их вклад в научный потенциал общества, их положение в отношениях между наукой и обществом. Современные библиотеки — это уже не просто хранилища знаний, но и учреждения, имеющие стратегическое значение в формировании и развитии информационного общества.

Summary: In the information age, libraries have ceased to be passive places where information is stored, but have become strategic and dynamic centers that provide society with access to science and knowledge resources. As a result of the integration of digital technologies, libraries operate as knowledge centers enriched not only with physical book collections, but also with online databases, open scientific platforms and digital archives. This transformation has further expanded the functions of libraries, turning them into important intermediaries in terms of increasing information literacy, publicizing scientific research and democratic sharing of knowledge. This article analyzes the new

functions and changing role of modern libraries in the information age. At the same time, their transformation in accordance with technological innovations, their contribution to the scientific potential of society and their position in science-society relations are considered. Modern libraries are no longer just repositories of knowledge, but also institutions of strategic importance in the formation and development of the information society.

XXI əsr bəşəriyyət tarixində “informasiya əsri” kimi tanınır və bu dövr informasiya və biliklərin istehsalı, paylaşımı və istifadəsi baxımından tamamilə yeni reallıqlar yaradıb. Artıq informasiya resurslarına çıxış və onların effektiv istifadəsi cəmiyyətlərin sosial, iqtisadi və intellektual inkişaf səviyyəsinin əsas göstəricilərindən biri sayılır. Bu kontekstdə kitabxanalar təkcə biliklərin toplandığı və saxlandığı məkanlar deyil, həm də cəmiyyətin maarifləndirilməsi, elmi potensialın gücləndirilməsi və elmi resurslardan səmərəli istifadənin təmin edilməsi istiqamətində mühüm rolə malik qurumlar kimi çıxış edirlər. Müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq kitabxanalar ənənəvi funksiyalarını qorumaqla yanaşı, rəqəmsallaşma və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafına adekvat şəkildə yenidən təşkil olunur. Onlar elektron kataloqlar, rəqəmsal arxivlər, onlayn məlumat bazaları və virtual xidmətlər vasitəsilə daha geniş auditoriyalara çıxış imkanı yaradır. Beləliklə, kitabxanalar yalnız fiziki məkanda deyil, həm də virtual məkanda fəaliyyət göstərərək elmi biliklərin cəmiyyətə çatdırılmasında və elm-cəmiyyət münasibətlərinin möhkəmlənməsində körpü rolunu oynayır. Bu baxımdan, müasir kitabxanalar informasiya əsrinin əsas strateji institutlarından birinə çevrilmişdir.

Bu dövrdə informasiya resurslarına çıxış və onların effektiv istifadəsi cəmiyyətlərin sosial, iqtisadi və mədəni inkişafının əsas göstəricilərindən birinə çevrilmişdir. ABŞ Kitabxanalar Assosiasiyasının (ALA) keçmiş prezidenti Barbara Stripling qeyd edir ki, *“kitabxanalar yalnız bilik mənbəyi deyil, həm də vətəndaşların təhlil etmə, düşünmə və yaradıcı qərarlar vermə qabiliyyətlərini formalaşdıran öyrənmə mühitləridir.”* Bu fikir müasir kitabxanaların sadəcə informasiya təqdim etməklə kifayətlənmədiyini, əksinə, istifadəçilərə informasiyanı təhlil etmək və tətbiq etmək bacarıqları aşıladığını göstərir [4, s.16]. Kitabxanalar informasiya savadlılığının artırılmasında əsas rol oynayan qurumlardan biridir və bu baxımdan cəmiyyətin intellektual inkişafına mühüm töhfələr verirlər. Kanada informasiya mütəxəssisi Claire McGuinness bu barədə belə qeyd edir: *“İnformasiya savadlılığı sadəcə kitabxanalarda öyrənilən bacarıq deyil – bu, bütöv həyat üçün zəruri bir vətəndaşlıq bacarığıdır.”*

Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı kitabxanaların fəaliyyətini köklü şəkildə dəyişmişdir. Artıq istifadəçilər elektron kataloqlar, rəqəmsal arxivlər və onlayn resurslar vasitəsilə istənilən yerdən elmi və mədəni məlumatlara çıxış əldə edə bilirlər [2]. UNESCO-nun 2021-ci ildə dərc etdiyi hesabatda vurğulanır ki, *“rəqəmsal kitabxanalar cəmiyyətin məlumat bərabərsizliyini aradan qaldırmaq üçün əsas mexanizmlərdən biridir.”* Bu, kitabxanaların informasiya bərabərliyi və sosial ədalət baxımından da strateji rol oynadığını sübut edir.

Elm və cəmiyyət arasında qarşılıqlı əlaqələrin gücləndirilməsi baxımından kitabxanalar mühüm vasitəçi funksiyasını yerinə yetirirlər. Xüsusilə ali təhsil müəssisələrinin elmi kitabxanaları tədqiqatçılara beynəlxalq elmi məlumat bazalarına çıxış, elmi nəticələrin yayılması və məlumatların idarə olunması sahəsində dəstək verirlər [3, s.55]. AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası (MEK) da bu istiqamətdə Azərbaycanın aparıcı elmi informasiya mərkəzlərindən biri kimi çıxış edir. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası (MEK) ölkənin elmi-informasiya təminatında strateji mövqeyə malik olmaqla, respublikanın aparıcı elmi informasiya mərkəzlərindən biri kimi fəaliyyət göstərir. MEK elmi tədqiqatların dəstəklənməsi, beynəlxalq elmi resurslara çıxışın təmin olunması və tədqiqatçılar üçün informasiya idarəçiliyi üzrə xidmətlərin göstərilməsi baxımından mühüm rol oynayır. Kitabxana, həmçinin, Azərbaycanın elmi po-

tensialının beynəlxalq səviyyədə tanınması və qlobal elmi əməkdaşlıqların təşviqi istiqamətində də əhəmiyyətli funksiyalar yerinə yetirir.

Bu gün kitabxanalar Açıq Elm (Open Science) təşəbbüslərinin daşıyıcıları kimi çıxış edirlər. Onlar elmi məlumatların sərbəst və şəffaf paylaşılmasına şərait yaradaraq, elmin ictimai dəyərini artırır və akademik elmi daha geniş auditoriyalara çatdırırlar [1, s.18-19]. Niderlandda yerləşən Leiden Universitetinin professoru Paul Wouters qeyd edir ki, *“açıq elm yalnız elmi demokratikləşdirmir, həm də ictimaiyyətin elmi prosesə inamını gücləndirir.”* Bundan əlavə, kitabxanalar ictimai seminarlar, təlim proqramları və açıq dərslər vasitəsilə elmi biliklərin geniş ictimaiyyətə çatdırılmasında mühüm rol oynayırlar. Bu cür fəaliyyətlər elmin yalnız akademik dairələrlə məhdudlaşmamasına, eyni zamanda bütün vətəndaşlar üçün əlçatan olmasına şərait yaradır. UNESCO da vurğulayır ki, *“informasiya çıxışında bərabərlik və ictimai maarifləndirmə insan hüquqları ilə birbaşa əlaqəlidir və kitabxanalar bu prosesdə mərkəzi rol oynayır”* [5, s.34].

Nəticə etibarilə, müasir kitabxanalar informasiya əsrinin vacib institutları olaraq, elmin cəmiyyətlə əlaqələndirilməsində, biliklərin demokratikləşdirilməsində və sosial tərəqqidə əvəzsiz rol oynayırlar. Onlar texnoloji transformasiya ilə birlikdə yalnız informasiya saxlamaqla kifayətlənmir, həm də bu məlumatların yayılması, anlaşılması və istifadə olunmasında əsas vasitəçi kimi çıxış edirlər. Gələcəkdə kitabxanaların funksional imkanlarının daha da genişlənməsi və onların elm-cəmiyyət münasibətlərində mərkəzi rolunun daha da güclənəcəyi gözlənilir.

Ədəbiyyat

1. *Albright, K.S.* Information Theories: A Brief Overview. Journal of Information Science, №34(1), 2008.- S. 15–20.
2. *Karakaş, M.* Bilgi Toplumunda Kütüphanelerin Rolü. Ankara: Bilim Yayınları, 2020.- S. 45-48
3. *Qasımov, R.* Kitabxanalar və Rəqəmsal Transformasiya: Yeni Çağırışlar. Bakı: Elm və Təhsil, 2021.- S. 52-57
4. *Səfərov, N.* İnformasiya savadlılığının artırılmasında kitabxanaların rolu. Azərbaycan Kitabxana Jurnalı, №4(2), 2021.- S. 15–21
5. UNESCO. Public Access to Information and Development: A Cross-National Study. Paris: UNESCO Publishing, 2015.- S. 34-36